

Arbetsmaterial

Donald Broady

THOMAS. ZIEHE OCH TESEN OM.
DEN "NYA" NARCISSISTISKA
SOCIALISATIONSTYPEN

Januari 1979

**Forskningsgruppen
för läroplansteori
och kulturreproduktion**

Högskolan för lärarutbildning i Stockholm · Institutionen för pedagogik

Donald Broady

THOMAS ZIEHE OCH TESEN OM
DEN "NYA" NARCISSISTISKA
SOCIALISATIONSTYPEN

Januari 1979

HÖGSKOLAN FÖR LÄRARUTBILDNING I STOCKHOLM
INSTITUTIONEN FÖR PEDAGOGIK
Box 34103
100 26 Stockholm

Arbetsmaterial från Forskningsgruppen för
läroplansteori och kulturreproduktion

THOMAS ZIEHE OCH TESEN OM "DEN NYA SOCIALISATIONSTYPEN"

Nu i januari har jag läst en spännande socialisationsforskare som haft och har stor betydelse för den didaktiska diskussionen, inom snäva kretsar visserligen, i Förbundsrepubliken. Det är Thomas Ziehe, vars bok om Pubertät und Narzissmus (Frankf/M - Köln: Europäische Verlagsanstalt 1975, 2:a uppl 1978) fortfarande är det stora diskussionsämnet bland socialpsykologiskt intresserade marxister, efter vad jag fått mig berättat. Ziehe brukar räknas till "hannoverskolan", dvs de forskare som är verksamma vid TU Hannover (till de mer kända hör professorerna Oskar Negt, Peter Brückner, som drabbats av yrkesförbud, Michael Vester). Nu är det nog en nordisk företeelse att dessa forskare buntas samman till en "skola". En god vän som nyligen var i Hannover berättade att de fick sig ett gott skratt när de fick höra att man i Danmark, Sverige och Norge talar om en "hannoverskola". Själva har de tydligen inte så värst mycket kontakt inbördes, och uppfattar sig inte som någon skola. Men så här från Stockholmsk horisont, där det blir lättare att uppfatta likheterna än olikheterna, förefaller det ändå som om det i Hannover (där numer även Klaus Ottomeyer, Rudolf Wolfgang Müller och andra från Berlin med liknande inriktning är verksamma) finns en forskningstradition som utgår från frankfurttraditionens psykoanalytiskt orienterade marxism, från ekonomikritiken särskilt i Hans-Jürgen Krahl's m fl:s något hegelska tappning, från vardagslivskritiken i Henri Lefebvres och civilisationskritiken i Norbert Elias efterföljd. Och det är en tradition som skiljer sig från de franska, anglosachsiska och traditionella sovjetmarxistiska riktningar som dominerat i Sverige.

Nu visade det sig svårare än jag trott att läsa Ziehe, mest

beroende på att hans mastiga bok egentligen förutsätter mer förkunskaper i psykoanalytisk teori än jag besitter. Det följande blir amatöriskt. Jag tycker ändå det kan vara motiverat att försöka få grepp om Ziehe, i samband med en kurs i undervisningsprocessen. Bland annat för att hans teoriutveckling faktiskt haft direkt praktisk betydelse för ett undervisningsexperiment i stor skala, nämligen Glocksee-skolan i arbetarstadsdelen Glocksee i Hannover, där Ziehe och Negt medverkar som vetenskapliga ledare. Kanske är Glocksee-försöket unikt i vår tid som exempel på utvecklingsarbete inom folkskolan som bygger på utvecklad socialpsykologisk teori. Åtminstone måste det vara unikt att utvecklingsarbete bygger på en teori om en förändrad socialisationstyp. förändringar som är historiskt betingade och som är av avgörande betydelse för hur ungdomar idag skiljer sig från tidigare generationer, t ex sina föräldrars eller lärares generation. Andra skolförsök jag hört talas om, som bygger på psykologisk teori (t ex freudianska teorier i progressiva skolor), saknar den här dimensionen: att socialisationstypen kanske ändrats på senare år. Traditionell freudsk teori, eller kognitionspsykologin etc, bygger ju på föreställningar om konstanter i det mänskliga psyket.

Ziehes bok var alltså mer trögläst än jag trodde, och det är inte möjligt att göra ett referat. Det skulle bli för långt. Dessutom finns redan ett par mycket korta presentationer på nordiskt språk om huvudpoängerna i hans framställning (Reinvaldt, Henrik 1978: "Familie, produktion, socialisation", i Progressiv Bogklubb nr 1, mars 1978, s 2-3, 10-11; Elo Nielsen i Kultur og klasse, ett nummer från början av -78 eller slutet av -77; Birger Steen Nielsens och Elo Nielsens inledning till sin antologi Socialisationsforskning, Borgen/Basis 1978). I stället ska jag här försöka skala fram en viktig linje i boken: Dess utgångspunkt i pedagogiska problem och legitimationsteori - själva begreppet "nya socialisationstypen" och

dess innebörd - den "nya socialisationstypens" förankring i förändringar av familjestrukturen - dessa förändringars samhälleliga betingelser - frågan om jagstyrka/jagsvaghet - kamratgruppens stora betydelse för "den nya socialisations-typen" - samt till sist pedagogiska konsekvenser (jag tänker inte utbreda mig om Ziehe som normativ pedagog, eftersom det finns en uppsats av honom i dansk översättning som behandlar just detta: "Subjektiv betydning og erfaring. Om Glocksee-skoleforsøgets didaktiske koncept", Kontext 35 1978).

1. Ziehes utgångspunkter

Redan undertiteln till Ziehes bok, "Sind Jugendliche entpolitisiert?" visar att han skriver sig in i ett politiskt diskussionssammanhang. Och idag lär Ziehes teorier just användas i samband med frågeställningen: Är ungdomen idag avpolitiserad? Beror det i så fall på att 68-generationens typiska socialkaraktär: starkt utvecklade jagfunktioner, disciplinering, starkt utvecklat normsystem (samvete), möjligen underutvecklade funktioner på andra områden än intellektuella - att denna socialkaraktär i själva verket var den sista dödsryckningen hos den traditionellt borgerliga intelligentians socialkaraktär? Medan en helt ny socialkaraktär, mer narcissistiska (eller nynarcistiska, som man ofta säger idag - den termen finns inte hos Ziehe) drag, dominerar bland ungdomar idag? Beroende på förändringar i familjestruktur och samhällsförändringar överhuvudtaget. Och innebär dessa "nya" karaktärsdrag helt nya politiseringsmöjligheter?

Men Ziehes bok är ingen politisk pamflett utan hans doktorsavhandling, och undertiteln till trots skriver Ziehe inte värst mycket om politiseringsproblemet.

I stället utgår han från en, såvitt jag kan bedöma, jämförelsevis ortodox freudsk teori, som han försöker utveckla

i enlighet med nyare teoretiska landvinningar bland psykoanalytiker och nyare empiriska rön om förändringar t ex av den traditionella bilden av psykiska störningar hos människor. Men framför allt bygger Ziehe på Den Gamle själv.

Till skillnad från många andra socialisationsforskare är Ziehe inte inriktad på att finna klassspecifika socialisationsmönster.

"Författaren ser sig ur stånd att specificera framställningen därhän att förändringarna av samhälleliga förklaringsmönster, av mor-barn-symbiosen, den narcistiska personlighetsutvecklingen och betingelserna för självreflexion göres klass- och skikt-specifika."

(sid 22)

En nära till hands liggande förklaring - som antyds av honom själv, loc.cit. - till att Ziehe inte lyckats anknyta till existerande klass- och skikt-specifik socialisationsforskning, med rötter i Bernsteins och andra engelska forskares arbeten under efterkrigstiden, är att denna forsknings-tradition varit blind för den typ av förändringar som Ziehe noterat - förändringar som kanske ligger under de skikt-specifika karaktäristika som Bernstein m fl diskuterar.

Ziehe låter sin bok ta utgångspunkt i ett pedagogiskt problem: Klyftan mellan ungdomars intressen och behov och undervisningens mål tycks öka. Med andra ord en slags legitimationsproblematik, analog till den politiska legitimationsskris som Jürgen Habermas, Klaus Offe m fl undersökt; dvs den kris som skapats i och med att medborgarnas "masslojalitet", deras förtroende för det politiska och byråkrattiska systemet vacklar. (Se fr a Habermas bok Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus. Frankf/M: Suhrkamp 1973, som startade diskussionen om legitimationsskrisen på allvar.) Ziehe uppfattar alltså förhållandet att eleverna blir allt mindre benägna att acceptera undervisningens mål som en

"legitimationskris" (det är min term i sammanhanget, inte Ziehes), och Ziehe gör flitigt bruk av Habermas' och Offes analyser för att visa hur de objektiva betingelserna i samhället drivit fram denna utveckling (s 56-105) - vidare bygger Ziehe här framför allt på Negt/Kluges bok om Öffentlichkeit und Erfahrung, hannoverskolans hittills mest inflytelserika arbete (Frankf/M: Suhrkamp 1972), samt Michael Schneiders Neurose und Klassenkampf (Reinbek bei Hamburg: Rowohlt 1973). Den förra boken finns i norsk översättning, den senare i en förkortad svensk översättning.

Men Ziehe är mindre intresserad av de yttre samhälleliga förändringarna än av dessas konsekvenser för "den inre naturen".

2. Tesen om "den nya socialisationstypen"

Själva termen "nya socialisationstypen" säger sig Ziehe (s 106) ha hämtat ur Schneiders nämnda bok. Där kan man läsa:

"Detta /bl a förändringar i familjestrukturen, församhälleligande av fostran och undervisning, förändringar av arbetsplatsstrukturen/ har till följd en motsvarande omvälvning av samhällets psykosociala fundament: den rigida auktoritära socialisationstyp, som den klassiska patriarkaliska familjen ännu frambringade, blir idag - även från kapitalets ståndpunkt - allt mer orationell; den blir därför tendentiellt ersatt med en flexibel, förskiftande driftsobjekt och driftsmål disponibel socialisationstyp, som förmår anpassa sig till arbetsprocessens skiftande fordringar utan för stora psykiska "friktionsförluster". Genom fostrans församhälleligande och liberaliseringen av barnets sexualfostran blir den klassiska "auktoritära personligheten" (Fromm)

med dess rigida (anala) reaktionsbildningar och oidi-
pala fixeringar alltmer nedbruten."

(Schneider 1973, s 328)

Här hos Schneider finner vi redan i komprimerad form Ziehes
tes om "den nya socialisationstypen", fastän Ziehe har en
betydligt mer sofistikerad förklaring vad gäller dess psyko-
sexuella konstituering. Att Ziehe föredrar att tala om "ny
socialisationstyp" i stället för en ny socialkaraktär el dyl,
som man kunde tycka ligger närmare till hands, beror på att
den, enligt Ziehe, inte har någon karaktärsstruktur i sträng
mening, dvs ingen konsistent psykisk struktur, utan tvärtom
är "den nya socialisationstypen" extremt öppen och flexibel
och socialt präglingsbar (s 145).

Redan Schneider kopplar också ihop resonemanget "ny sociali-
sationstyp" med den diskussion om "den faderlösa generationen"
som Mitscherlich utlöste i början av sextiotålet (Strax där-
efter bröt förresten en svensk diskussion om liknande ting
igång, utifrån Brandt-Humble's begrepp "Aniaramänniskan")
samt de nyare psykoanalytiska rönen om att den klassiska
oidipalkonflikten var på väg att försvinna som ett led i
den normala personlighetsutvecklingen (Schneider 1973, passim).

Men till skillnad från Schneider tar Ziehe fasta på de narcis-
tiska dragen hos "den nya socialisationstypen". Här kan han
bygga på amerikanen Kohut, som utgår från kliniska erfaren-
heter (The Analysis of the Self, 1971), som jag inte läst,
och på några tyskar, som jag heller inte läst.

Däremot nämner Ziehe inte alls den franska diskussionen
som utlöstes av Deleuze & Guattari's bok om Anti-Ædipe
(1972), och som senare fått betydelse också för den tyska
diskussionen om psykoanalys och narcissism.

Jag har också frågat psykiatrer och terapeuter i omgivningen
om de stött på någon ny socialisationstyp, och de är alla
överens: Ja, idag har en mycket markant förändring skett
jämfört med för något decennium sedan, nu finns knappast

några "klassiska neuroser" längre, "borderline-fallen" (dvs som varken kan klassas som neuroser eller psykosor) blir allt vanligare, liksom de narcissistiska dragen; bland folk som söker eller påtvingas vård vill säga. Jagsvaghet och utagerande aggressivitet blir allt vanligare. Somliga bedömer detta så att barn nu ofta är tidigare störda än förr, dvs de har saknat något mycket fundamentalt i sin allra tidigaste levnad - medan någon misstänker att kanske barnen inte är tidigare störda, utan att man förr inte upptäckt dessa tidiga störningar (som ändå funnits där) beroende på att neurotisk kontroll och hämningar s a s lagrats över och varit mest synliga.

Med narcissistiska fasen avser psykoanalytiker den tidigaste fasen av barndomen, kännetecknad av symbolisk enhet med modern, "oceanisk känsla" (Freud), oförmåga att skilja subjektet från objekten i omvärlden (t ex modern), jaget har inga skarpa gränser. Vidare har jag fått veta att psykoanalytiker kan använda narcissism som ett "positivt" begrepp - alla behöver en god portion narcissism i sin utveckling. Men det vanliga är förstås att man med "narcissistiska" drag avser oomgenhet eller regressivitet, svagt utvecklade och odifferentierade jagfunktioner osv.

Med sin tes om den "nya", narcissistiska socialisationstypen hävdar Ziehe att det inte längre är regel att barn och ungdomar löper den "klassiska" psykosexuella utvecklingen hela vägen genom oedipalkonflikten och ut på andra sidan, med ett starkt och differentierat jag och välutvecklat överjag, osv. Den "nya" socialisationstyp som blivit vanlig på senare år kännetecknas av en icke övervunnen symbiotisk modersbindning och inskränkning av jag-funktionerna. Det är huvudpoängen i Ziehes bok.

Den enligt Ziehe avgörande skillnaden mellan den "nya" socialisationstypen och det som vanligen kallas narcissistisk karaktär, är att den senare tenderar att i jaget uppta beundrade objekt

- så som man under adolescensen idealiserar och narcissistiskt speglar sig i någon människa, ofta av samma kön, som man beundrar (153f). En sådan sekundär-narcissistisk introjektion bidrar till differentieringen av jag-funktionerna. Denna förmåga saknar emellertid den "nya" socialisationstypen (144). Och genomgående fäster Ziehe stort avseende vid att det är just primärnarcissistiska drag som utmärker den "nya" socialisationstypen.

Det är lätt gjort att misstolka Ziehe, och tro att han hävdar att överjag skulle "saknas" hos dessa nya kullar barn och ungdomar. Så menar han inte. Tvärtom har de ett strängt - men omoget - överjag. Vad som däremot enligt Ziehe skett är ett sammanbrott för den identifiering med överjaget som är typisk för konstitueringen av den "klassiska", den "borgerliga" socialkaraktären. Ty hos den nya socialisationstypen är diskrepansen för stor mellan detta omogna och oerhört krävande överjag och de faktiska erfarenheter man har av sina föräldrar i vardagen. När nu identifikationen med överjaget uteblir uppstår starka skuld känslor som förträngs, vilket är kännetecknande för den nya socialisationstypen (157-160).

Vidare kännetecknas den nya socialisationstypen av att den "klassiska" motsättningen mellan å ena sidan driftsimpulser och lustprincipen, å andra sidan hela det kontrollerande komplexet av överjagsidentifikation/neurodrag osv, ersatts av en primärnarcissistiskt grundad jämviktssträvan (161ff). Ziehe talar exempelvis om kamratgruppens betydelse som "social uterus" /livmoder/ (192ff, 222). När nu den klassiska motsättningen gått under, har i stället hos den nya socialisationstypen en ny motsättning uppstått, nämligen mellan narcissistiska omnipotensanspråk och realitetsprincipen (161ff).

Ziehe vill förklara ungdomars beteende, t ex i kamratgruppen, med hänvisning till dessa narcissistiska drag, som han menar framkallar ångest: ångest inför det egna krävande överjaget,

ångest för att bli utsatt för narcissistiska kränkningar (separation, förmodar jag att Ziehe i första hand avser), ångest inför libidinösa objektbindningar (161ff). Till detta sista kan nämnas Ziehes syn på den nya socialisationstypen vad gäller kontakter med motsatta könet. Dessa kännetecknas av narcissistisk separationsångest (Ziehe tror inte på talet om ökande promiskuitet, som t ex är en av Reiches utgångspunkter, s 201) och syftar inte så mycket till genital tillfredsställelse utan mer till symbiotisk närhet (200).

3. Förändringar i familjestrukturen

Enligt Ziehe betingas den "nya" socialisationstypen som man nu kan iaktta bland barn och ungdomar av följande förändringar i familjestrukturen:

" ● Moderns position är /.../ dominant, fastän denna dominans på intet sätt får tolkas som uttryck för moderlig styrka;

● Tvärtemot: Moderns psykiska labilitet predisponerar henne till att stabilisera sig med hjälp av en symbiotisk bindning till barnet, vilket i sin tur befordrar en narcissistisk utveckling hos barnet;

● Faderns position som traditionell representant för traditionsförmedling och kompetent auktoritet är samhälleligt rubbad, eftersom han själv i många avseenden blivit offer för de sociala förändringarna;

● Den sålunda uppkomna försvagningen av faderspositionen medför, att denne känner sig affektivt avlastad i o m den symbiotiska mor-barn-relationen och anpassar sina egna stabiliseringsbemödanden till denna täta mor-barn-bindning."

(s 129)

I sin tur betingas dessa förändringar i familjestrukturen av objektiva förändringar i ungdomarnas och i synnerhet föräldrarnas förändrade samhälleliga villkor:

4. Funktionaliseringen av barn- och ungdomen

Ziehe för ett intressant resonemang om att ungdomen som social kategori undergått snabba förändringar på senare år. Han utgår alltså från att ungdomen är en social kategori, ingen biologisk, och anknyter därmed till det mesta som skrivits i detta ämne sedan Philippe Ariès. Barn- och ungdomen var en borgerlig socialisationsform, som under det sista seklet blivit alltmer allmän, i och med att arbetarklassens materiella villkor förbättrats samt i och med lagstiftningen mot barnarbete. 'Ungdomen' som klassprivilegium är alltså delvis upphävd. Men sedan för Ziehe ett resonemang som jag inte sett hos någon annan: Samma historiska process (nämligen det som marxister kallar församhälleligande <Vergesellschaftung>), som gjort barn- och ungdomen till en fas som alla genomlöper, likviderar eller urholkar efterhand barn- och ungdomen. Medan dessa stadier tidigare var ett "frirum", en tid av lösgjordhet från de samhälleliga produktionssammanhangen - och för borgarklassen var ungdomens "Sturm und Drang" en nödvändig fas i socialiseringen, i väntan på integreringen -, så tenderar nu barn- och ungdomen att alltmer underordnas värdeförmeringstvänet. Ett synligt uttryck är "kommersialiseringen" (ett ord som Ziehe undviker) eller i ekonomiska termer: för värdeförmeringen har konsumtionsvarusektorn blivit viktigare. Överhuvudtaget "urholkas" eller "likvideras" barn- och ungdomen genom att funktionaliseras i enlighet med värdeförmeringsprocessens fordringar, vilket även slår in i och omstrukturerar den psykiska utvecklingen. Ziehe använder metaforiskt de marxiska begreppen formell och reell subsumtion: subjektets formella subsumtion under kapitalet innebär övergången till lönarbete som arbetets samhälleliga form, medan subjektets reella subsumtion skett långt senare och innebär att hela människan blir mål för värdeförmeringsdriften: disciplinen blir arbetsfunktion, drifter och spontanitet blir konsumtionsfunktioner (56ff, 143).

5. Föräldrarnas förändrade samhälleliga situation

Den nämnda "reella subsumtionen" (59) har också drabbat föräldrarna. För att sociologiskt förklara den nya familjestruktur (se avsnitt 3 ovan) som i sin tur betingar den "nya socialisationstypen" (avsnitt 2), hänvisar Ziehe till att föräldrarnas villkor i produktionen, konsumtions sfären, bostadsområdena etc omvandlats. Dels nämner Ziehe objektiva ekonomiska och politiska förändringar, dels upplösningen av samhälleliga interpretationsmönster (förändrad omvärldsuppfattning skulle vi kanske säga i Sverige). Bägge dessa omvandlingsprocesser skapar betingelser för nya erfarenheter:

/a/. Objektiva ekonomiska och politiska förändringar:

- Tilltagande statsinterventionism i ekonomin.
- Konsumtionsvarornas ökande betydelse för mervärdesrealiseringen.
- Infrastrukturåtgärders ökande betydelse för såväl den kapitalistiska produktionen som för befolkningen.
- Yrkesarbetets intensifiering, såväl i produktions- som i cirkulations- och tjänstesektorerna.

/b/. Upplösningen av samhälleliga interpretationsmönster:

- Den liberala ideologin om det rättvisa bytet, /dvs ekvivalensprincipen, värdelagen, med marxistiskt språkbruk/ är skakad.
- Det irreversibla sönderfallet av det traderade kulturgodset som en i sig sluten världsbild.
- Principen om uppskjutande av behovstillfredsställelsen, vilket varit en ledande princip i den "klassiska" borgerliga socialisationen, blir alltmer dysfunktionell.

/c/. Dessa processer medför möjligheter till nya erfarenheter:

- Ökning av den samhälleliga andelen av konkret, bruksvärdeanknutet arbete /exempelvis tjänsteproduktion i statlig och kommunal regi.

- Ökande legitimationstryck som subjekten utövar på den statliga administrationen.
- Etableringen av en kvasi-"helhetlig" ny världsbild, som kan betraktas som surrogat för konsumtionsprodukternas varuunivers.
- Ökad känslighet för infrastrukturella brister inom reproduktionsområdet /krav på daghem t ex/.
- Ökande kollektiv konsumtion av bruksföremål och tjänster, vilket är en form för tillägnande av samhällelig rikedom som inte längre är förmedlad över en marknad.
- Erfarenheter av att man blir sjuk på grund av psykisk belastning i arbetsprocessen.

(61 ff)

Den teorihistoriskt intresserade kan se att Ziehe här i någon mån (vad gäller a) anknyter till diskussionen om statsinterventionismen (jfr t ex min rapport om Utbildning och politisk ekonomi), men framför allt (vad gäller b och i viss mån c) till legitimationsteorin i Habermas' eller Offes tappning. Och så vitt jag vet är Ziehe här tämligen originell - bland föregångarna måste framför allt Negt/Kluge 1972 nämnas - när han spekulerar kring vilka nya slag av erfarenheter de nämnda förändringarna, som han förtecknar under a och b, kan tänkas ge upphov till. Det är nog en fruktbar utgångspunkt. Legitimationsteorin förefaller erbjuda möjligheter att utforska subjektivitetens samhälleliga betingelser och förändringar som saknas inom t ex de kvalifikationsteoretiska eller de franska ideologiförmedlingsteorierna.

6. Jagstyrka / Jagsvaghet

Alla dessa förändringar i föräldrarnas situation leder till en "labilisering av föräldraidentiteten" (107), som i sin tur gör att barnet får allt svårare att genomlöpa en "klassisk" primärsocialisering. I stället utvecklas en ny socialisationstyp, och det drag som varit mest diskuterat, t ex i Sverige, är nog jagsvagheten.

Ziehe är nämligen skeptisk till begreppet jagsvaghet, bl a eftersom termen implicerar en "förlust", som är något att beklaga (204).

Ziehe förnekar inte alls existensen av "jagsvaghet": dåligt utvecklade och dåligt differentierade jagfunktioner. Han menar att församhälleligandeprocessen aktualiserat E H Erikssons tes om identitetsdiffusion (222), men inte som avvikelse från ett " normalt " utvecklingsförlopp (så som Eriksson och jagpsykologin betraktar saken, jfr Ziehes kritik s 210ff), utan som ett allmänt samhällsligt fenomen, som inte heller a priori är av ondo. För att precisera Ziehes ståndpunkter blir jag tvungen att försöka sammanfatta hans resonemang om den nya socialisationstypens jagutveckling:

Enligt klassisk psykoanalytisk teori är idealjag ett resultat av barndomens identifiering med personer man beundrar; det som Ziehe kallar sekundär-narcistisk identifikation, det kanske är en allmänt vedertagen terminologi. Hur som helst är Ziehes poäng att den nya socialisationstypen utvecklar sitt idealjag inte ur jaget utan ur det primärnarcistiska "grandiosa självet", och för en nynarcistisk personlighet tenderar konflikten mellan detta jagideals omnipotensanspråk och det svaga jagets reella möjligheter att bli huvudkonflikten. Detta till skillnad från den "klassiska" borgerliga personlighetens neuroskonflikter (mellan driftsimpulser och jagets realitetsmedvetenhet). (181f)

Med andra ord: den nya socialisationstypens jagideal är arkaiskt, bildat icke via sekundäridentifikation, utan efter mönstret sammansmältning med den arkaiska modersrepresentanten (120-127, 183).

En viktigt poäng i Ziehes framställning är att jaget måste konkretiseras historiskt. Det är alltså felaktigt att uppfatta das Ich som en "antropologisk konstant" (219). Teorihistoriskt är das Ich i den freudska teorin bundet till en viss epok, och begreppet är utvecklat efter idealtypen den autonome egendomsägaren som behärskar sin omgivning och håller motstridiga intressen stängna (216, 218).

Och Ziehe vill även historisera och relativisera problemet kring jagstyrka/jagsvaghet. Han vänder sig mot de axiomatiska påståendena om att jagstyrka som sådan är av godo och jagsvaghet av ondo. Å andra sidan vänder han sig mot de vänsterkritiker - bland vilka väl Dahmer är den i Sverige bäst kända, eftersom hans stora arbete Libido und Gesellschaft översattes härom året, på Cavefors förlag - som lanserat tesen om "borgerlig" jagstyrka och "emancipatorisk" jagsvaghet; dvs jagsvaghet är av godo, gynnsamt för politisering och kollektiv handlingsberedskap.

På den här punkten tror jag Ziehe misstolkats. Åtminstone jag själv har intrycket, innan jag läst hans bok, att också Ziehe skulle tillhöra jagsvaghetens förespråkare. Någonstans för han ett resonemang om att för 68-generationen kan politiseringen förklaras bl a med hänvisningen till välutvecklad jagstyrka, men idag och i framtiden, med den nya socialisationstypen som allmänt fenomen, är situationen en helt annan. Visserligen bör man inte sörja jagstyrkans undergång, men Ziehe säger heller aldrig att jagsvaghet per se skulle befordra politisering och kollektivt agerande. Ty det är inte givet att en samling jagsvaga individer är detsamma som ett potentiellt starkare kollektiv - ett sådant resonemang har egentligen inte förklarat något, utan enbart ställt upp en

metaforisk analogi, påpekar Ziehe, nämligen analogin mellan en psykodynamisk process och en politisk. Denna analogisering suddar ut den psykodynamiska processens specificitet, och är därför enligt Ziehe förkastlig; han påpekar exempelvis att jagsvagheter ju innebär reducerad förmåga att medvetet förfoga över den egna realiteten (den yttre och den inre), vilket medför att den jagsvage tenderar att förhålla sig till projektioner i stället för till verkligheten - därmed kan paradoxalt nog den sociologiska underskattningen av jagsvagheter som psykodynamisk process blunda för risken att samhällskritiken smälter samman med projektioner av egna inre konflikter, dvs "sociologismen" slår över i "psykologism" (219).

Inom parentes sagt riktar Ziehe samma slags kritik mot E H Erikssons identitetsteorier och mot den amerikanska jagpsykologin över huvud taget som han här riktar mot vänsterkritiker typ Dahmer. (Jag ska diskutera Ziehes synpunkter på jagpsykologin i ett senare papper som ska behandla rollteorins utveckling från strukturfunktionalisterna och framöver och den aktuella kritiken av rollteorierna.) Den som tror att marxister alltid säger att "allt beror på samhället" borde läsa Ziehe; hans kritik av sociologismen inom borgerlig teoriutveckling är rimlig, så långt jag kan bedöma saken.

Sammanfattningsvis: Ziehe vill inte sörja jagstyrkans undergång men inte heller postulera att jagsvagheter per se skulle vara "emancipatorisk". I stället resonerar han så här: Nu har vi den nya socialisationstypen här som ett empiriskt faktum, och det är inte mycket att göra åt saken, vår uppgift är att undersöka vilka emancipationsmöjligheter som kan rymmas i denna nya situation. Där finns negativa faktorer: en narcissisk, jagsvag människa fungerar regressivt, har svårare att kommunicera verbalt och att reflektera - över huvud taget att få ett självständigt förhållande till andra och sig själv. Men samtidigt innebär själva ofärdigheten, omogenheten i den här nya personlighetsutvecklingen en större flexibilitet och öppenhet för förändringar. Här ser Ziehe

emancipatoriska potentialer (242). Den "klassiska" social-karaktären är mer färdig och låst; som nämnts vill inte Ziehe kalla den nya socialisationstypen en 'karaktär', just för att den är så öppen och icke-konsistent och mottaglig för social påverkan (145).

7. Kamratgruppen

För att vi nu ska kunna närma oss mer pedagogiska frågeställningar, men också för att jag tycker Ziehe har spännande tankar att komma med, vill jag nämna vilka konsekvenser resonemangen ovan om jagutveckling och idealjag får när det gäller kamratgruppen. Enligt Ziehe ökar kamratgruppens betydelse när den nya socialisationstypen blir mer allmän (188ff, 222ff).

Om orsaken till att kamratgruppen fyller viktiga behov hos de "nya" narcissistiska ungdomarna säger Ziehe:

"Det subkulturella kommunikationsmönstret är /.../
genuint narcissistiskt, i meningen att det möjliggör en
på ~~sym~~otiska upplevelser inriktad självframställning
och en självupptagenhet som skyddar mot utifrånkommande krav."

(193)

I det sammanhanget analyserar Ziehe rockmusikens förmåga att tillfredsställa behov hos den narcissistiska personligheten (194ff, 241); det är samma slags analys som senare spelat en viss roll i den danska musikteoretiska diskussionen (se en översättning av Ruth-Gisela Klausmeiers artikel "Pubertät und Beatmusik", ur Psyche XXVII 1973, som jag tror står i Nielsen/Nielsens nämnda uppsatssamling (Socialisationsforskning 1978): Elo Nielsens egen artikel "Narcissisme og beatmusik" i Kultur og Klasse 30, 1977; samt diverse artiklar i

Information, Politisk Revy, Skub). Kort sagt handlar det om att rockmusiken appellerar till förspråkliga symboliseringsformer, upptagenheten av kroppen och sinnesfunktionerna, stark närvarokänsla och möjligheter till spegling i andra, där de andra är objekt för egna självuttrycket (i dansen) och som sådana konturlösa, men samtidigt fungerar de som skydd mot utifrånkommande krav, tack vare den välavgränsade sociala gruppen. Vidare representerar inte minst musikerna (idoldyrkan) de omnipotenskrav som narcistens jagideal står för.

Ovan nämnde jag Ziehes resonemang kring jag-idealets stora betydelse för en narcistisk personlighet. I samband med avsnitten om kamratgruppen är Ziehes viktiga tes att kamratgruppen fungerar som externt jag-ideal (197), och han påtalar risken för att detta externa jag-ideal ska präglas av varuvärlden, vilket

"..skulle betyda en fatal överensstämmelse mellan psykisk djupstruktur och "allsmäktig" varutotalitet."
(197)

- Ziehe kan här anknyta till Michael Schneiders bekanta analys av hur den "klassiska" konflikten i den borgerliga karaktären mellan "barndomsönskningar" och tillbakahållande, anala drag skulle ha upplösts i konsumtionshandlingen, som för den nya socialkaraktären erbjuder skentillfredsställelse av "barndomsönskningarna", utan att den neurotiska konflikten någonsin uppstår. (Inom parentes sagt kan jag berätta att vi till ett nummer av Krut om ungdomskultur som jag just nu arbetar med att redigera fått en uppsats av Birgitta Holm som analyserar triviallitteraturens utveckling enligt en Schneidersk socialisationshistorisk modell: Hos Sherlock Holmes var den "klassiska" neurotiska konflikten poler helt blottlagda och åtskilda: Holmes som yrkesman står för rationaliteten, tillbakahållandet, den extrema målinriktningen, som bekant. Och som privatman hänger han sig åt tillfredsställelsen av barndomsönskningar: han spelar fiol som en gud, tar kokain

etc. Alltså den klassiska borgerliga karaktärens klyvning i kalkylerande (egendomsägare) och förträngda driftsimpulser. Hos Mickey Spillane har den här motsättningen utvecklats till manifest neuros; jag har läst några Spillaneböcker och konstaterat att deras spänning just bygger på den fruktansvärda neurotiska knutenheten hos huvudpersonen Mike Hammer, som uppskjuter varje driftsimpuls' tillfredsställande i det längsta, och när så impulserna till slut bryter fram, är de så upp-dämda att de tar sig de våldsammaste aggressiva uttryck. Spillane representerar mellankrigstidens "socialkaraktär", det är Birgittas tes. Idag har i stället agentgenren, först Nick Carter, sen James Bond, tagit över deckargenrens betydelse, men här, mest tydligt hos James Bond, har den neurotiska konflikten helt lösts upp och försonats i konsumtionshandlingen. Genom tekniska apparater - bilen som blir undervattensbåt när den hamnar under vattnet - klarar sig Bond ur alla svårigheter, utan att uppbåda egen aktivitet. Birgittas tes är alltså att deckar- och agentgenrens omvandlingar har sin motsvarighet i "publiksmakens" förändringar, och hennes resonemang kring Bond stöder Schneider/Ziehes m fl socialisationsteoretikers tes om en "ny" socialkaraktär, för vilken konsumtionshandlingen försonar den "klassiska" neuroskonflikten. Parentes slut.)

För att sammanfatta poängerna i Ziehes resonemang om kamratgruppens betydelse för den nya socialisationstypen: Kamratgruppen tillfredsställer behov som är viktiga för narcissistiska ungdomar, den fungerar som "externt jagideal", och det ungdomarna söker är symbiotisk närhet (det gäller t ex förbindelser med motsatta könet, jfr ovan sid 9), kamratgruppen fungerar som värmestuga eller med Ziehes liknelse som "social uterus" (192ff, 222), som skydd mot utifrånkommande krav och som skydd mot den narcissistiska separationsångesten.

Det här har direkt relevans för undervisningsproblem, ifall nu Ziehes tes om den nya socialisationstypen är riktig. Enligt Ziehe bedömer dessa ungdomar det kulturgods de kommer

i kontakt med (i kamratgruppen, genom media, i skolan) huvudsakligen efter hur pass användbart det är för en själv, "här och nu". En ny motivationsstruktur är därmed etablerad, som skolan tar föga hänsyn till /annat än i hållningslösa liberalistiska försök att helt enkelt låta eleverna göra vad de har lust med/. Denna nya motivationsstruktur är inte enbart uttryck för narcissisk självupptagenhet, utan har förstås också samband med den borgerliga bildningstraditionens sammanbrott (201f).

Ziehes resonemang kan kanske bidra till förståelsen av de "legitimationsproblem" som skolan dras med, dvs konflikten mellan undervisningens mål och elevernas behov, och till förståelsen av den språklösa slags protest som den här legitimationskrisen tar sig uttryck i. Jag ska avslutningsvis nämna ytterligare några pedagogiska konsekvenser av Ziehes teser.

8. Ziehe om undervisningsprocessen

Dels i Pubertät und Narzissmus, dels i den nämnda uppsatsen om "subjektiv betydelse och erfarenhet" som ursprungligen trycktes i andra, reviderade upplagan av Ästhetik und Kommunikation 22/23 (1977), har Ziehe behandlat undervisningsproblem. I boken koncentrerar han intresset till de konsekvenser man kan dra ur hans teori om "den nya socialisationstypen" - dvs vad innebär det att många elevgrupper är "narcistiskt strukturerade" idag? Uppsatsen däremot knyter allmänt an till den slags socialisationsteori Ziehe själv och Oskar Negt m fl utvecklat i Hannover. (Det nämnda numret av Ästhetik und Kommunikation är i sin helhet en presentation av skolförsöket i stadsdelen Glocksee i Hannover, ett utvecklingsarbete inom folkskolan där Negt och Ziehe tillhör de vetenskapliga ledarna.)

Jag ska här hålla mig till Ziehes bok, för att behålla kontinuiteten med de tidigare resonemangen om narcissism.

Ziehe inleder sin bok med att konstatera en växande klyfta mellan elevernas livssammanhang och undervisningens mål (1). Traditionell pedagogik utgår från tre felaktiga föreställningar. För det första antar man felaktigt att undervisningens formulerade mål och elevernas upplevda verklighet kan likställas, vilket innebär en teleologisk pedagogikförståelse. För det andra likställer man levnadsålder och levnadskompetens, vilket innebär en hierarkisk avgränsning av ungdomen från vuxenvärlden. För det tredje likställer man mellanmänniska processer med observerbara naturförlopp, vilket innebär ett empiricistiskt sanningsbegrepp (6).

Det låter ju inte så originellt, och Ziehe har i sin syn på skolan bevarat många drag som kännetecknade den skantiauktoritära fasen inom studentrevolten. (Det gäller nog för övrigt hela "hannoverskolan", att man bevarat ett "antiauktoritärt" arv från sextiotalets slut, som i många kretsar givits upp för länge sedan - exempelvis bland de marxister som utvecklades i leninistisk riktning.)

Intressantare är Ziehes betoning av att den traditionella pedagogiken i sin koncentration på elevproblem bortser från att läraren använder ("funktionaliserar") eleverna för att tillfredsställa egna behov, i synnerhet för att stabilisera egenvärdes känslan (se vidare nedan) (7f, 252). Ovan har jag refererat till hur Ziehe menar att föräldrarna "funktionaliserar" relationen till sina barn (se t ex citatet s 9 i mina papper) för att själva uppnå affektiv stabilisering. Och lärare gör alltså detsamma om man ska tro Ziehe. Och det ska man nog.

Lärarens situation blir allt svårare i takt med den borgerliga bildningstraditionens och den självskrivna lärarauktoritetens sammanbrott. Återstår att vara "mänsklig", att vara "omtyckt" lärare, men med förmåga att vara "herre över situationen" när så krävs; detta blir det ideal läraren strävar mot när de gamla normsystemen vittrar sönder. Vilket innebär att läraren behöver elevgruppens bekräftelse på att han lyckats, att han verkligen är en omtyckt lärare, med gedigna känslomässiga relationer till eleverna. Den ambitionen stupar emellertid på elevernas motstånd, ifall elevgruppen är narcissistiskt strukturerad (jfr nedan) (253).

I sin analys av skolan som institution knyter Ziehe an till den psykoanalytiska Bernfeldt-Fürstenaу-Wellendorf-traditionen, och det nya han tillför är att dra konsekvenser ur sina teser om den nya narcissistiska socialisationstypen. De narcissistiska ungdomarna utmärkes av att de flyr libidinösa bindningar. Det gäller också förhållandet till läraren - de varken älskar eller hatar denne. Den gamla älsklingsläraren eller surrogatmorsan, likaväl som Caligula-typen, skulle alltså vara passé. De narcissistiska eleverna kräver av läraren bara att denne ska lämna dem ifred, minimera sina sanktioner, samt låta bli att kränka det narcissistiskt-omnipotensinriktade jagidealet (249). Och dessa individuellt förankrade narcissistiska försvarsmekanismer, som gör att ungdomar undflyr känslomässig kontakt, harmonierar alldeles förträffligt med skolans inrättning som

institution: affektneutraliteten, driftsförträngningen - det gäller särskilt de utbildningsteknologiska mönstren i skolans funktion (247ff).

Däremot uppstår som sagt svårartade motsättningar mellan den enskilde lärarens behov av att upprätta känslomässiga relationer till eleverna, för att stabilisera sin självuppfattning, och å andra sidan elevernas narcissistiskt betingade undvikande reaktioner. Denna motsättning uppträder i första omgången som ett dilemma för läraren (254f).

9. Några normativa synpunkter

Till sist ska jag nämna något om de normativa pedagogiska konsekvenser Ziehe drar ur sina överväganden om den nya socialisationstypen.

I avsnitt 7 ovan (s 16f) berättas om Ziehes syn på narcissistiskt strukturerade kamratgrupper. Liknande resonemang gäller också skolklasser eller elevgrupper överhuvudtaget. En viktig utgångspunkt för pedagogiskt arbete i sådana grupper är att tematisera och bearbeta separationsångesten. Men man kan inte som lärare komma instövlande och punktera elevernas illusioner, påtala det illusionära i de symbiotiska relationer de upprättat, deras orealistiska jagföreställningar osv. Då utlöser man en regression till det narcissistiska "grandiosen Selbst", varmed varje möjlighet till förändring utesluts. I stället måste eleven accepteras - med sina symbiotiska sammansmältningönsknningar och storhetsfantasier - så att han ej ständigt behöver riskera objektsförlust (224f). Att läraren alltså ska undvika att skapa narcissistiskt betingad ångest hos eleven (258) innebär inte att han ska skapa ett rosenrött drivhusklimat. Det gäller att därefter stärka jaget

och bekämpa det arkaiska gruppidealet. Vilket kan ske med hjälp av sekundäridentifikation - Ziehe förespråkar gruppidentifikation och talar om ett "kollektivt jagideal" - till skillnad från det regressiva arkaiska jagidealet (226).

För säkerhets skull bör påtalas att den förstärkning av jaget med hjälp av kollektiv identifikation som Ziehe förespråkar, inte innebär anpassning till en fix normstruktur (alltså ingen passiv underkastelse under gruppens, kollektivets normer, t ex). Ty en sådan "jagstyrka" är egentligen inget annat än stelnad identitet (227-229). Ziehe har tidigare kritiserat främst jag-psykologernas identitetsteori för att hamna just i denna stelhet som samhällelig norm (204ff).

Vidare bygger Ziehe på Alfred Lorenzers symbolteori, enligt vilken språkspellet - som uppstår interaktionellt i mor-barn-dyaden - förmedlas med den psykiska symbolrepresentationen. Det begriper jag just inget av, det var länge sen jag försökte läsa Lorenzer. Men Ziehes poäng tycks vara att man kan göra något åt de negativa dragen i narcissiska personligheter genom att träna deras symbolrepresentativa färdigheter. ~~T~~ o m att träna den primärnarcistiska protosymboliseringen (rockmusiken igen! jfr ovan s 16) vore såvitt jag fattar av godo, för att så småningom komma fram till bättre symboliseringsfärdigheter, så att dessa ungdomars "språklöshet" i vid mening kunde övervinnas. Men som sagt, det här förstår jag inte ännu.

Allra sist några ord om självreflexion, som Ziehe sätter stort värde på som en nödvändig ingrediens i en vettig socialisation. Nu är det problematiskt att närma sig situationer som inbjuder till självreflexion när man har med narcissiskt strukturerade elevgrupper att göra. Ty genom medierna och varustetiken ha eleverna fått i sig en sexualiserad ungdomsbild som ideal, och de känner ångest inför att offentliggöra sin egen relativa omogenhet samt det stora avståndet till jagidealets höga fordringar. De vill skydda sitt underbara jagideal med dess omnipotensanspråk från kränkningar.

Härur föds bluffmekanismer, man försöker bluffa omvärlden (259). Och vidare tar eleverna till typiska narvistiska undanmanövrer för att slippa undan självreflexionens prövningar. Antingen undanmanövrer till det grandiosa självet eller till (kamrat)gruppen som "social uterus". Därför måste läraren se till att det skapas betingelser för självreflexion, där ångesten minimeras och där självreflexionen kan bli kollektiv och förankrad i ungdomarnas erfarenhets- och tidsstruktur. Så småningom gäller det att eleverna ska ha möjlighet att bli medvetna om att den vanmaktssituation, som med nödvändighet blir en realitet så snart man går igång med självreflexionen och tvingas uppge omnipotensanspråken hos sitt jagideal, är en gemensam vanmaktssituation och att den är samhälleligt producerad.

Konkretare än så blir inte Ziehe i den här boken, vad gäller goda råd till undervisaren.

Januari 1979 Donald Broady

